

VLIV HIPOREHABILITACE NA ROZVOJ KOMUNIKAČNÍCH SCHOPNOSTÍ DĚTÍ S NEUROVÝVOJOVÝMI PORUCHAMI

THE EFFECT OF EQUINE-FACILITATED INTERVENTION ON THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATION SKILLS IN CHILDREN WITH NEURODEVELOPMENTAL DISORDERS

Viola Jónová¹

Markéta Janatová²

Lucie Hovorková³

Xenia Svobodová⁴

Viola Jónová

Markéta Janatová

Lucie Hovorková

Xenia Svobodová

Zdroj financování: Článek byl spolufinancován z projektu MŠMT OPVVV CZ.02.3.68/0.0/0.0/18_071/0013320 Využití koní při neformálním vzdělávání dětí a studentů, realizovaného Českou hiporehabilitační společností.

Abstrakt

Hiporehabilitace zastřešuje aktivity a terapie v oblastech, ve kterých se setkává kůň a člověk se zdravotním či sociálním znevýhodněním nebo se specifickými potřebami. Intervence může být zaměřena na oblast motorickou, psychickou, sociální nebo vzdělávací v závislosti na cíli hiporehabilitace u individuálního klienta. Propojením logopedie a hiporehabilitace dochází ke komplexnímu působení na klienta s narušenou komunikační schopností za pomoci koní, poníků a souvisejících aktivit. Hiporehabilitace může být individuální nebo skupinová, v některých hiporehabilitačních programech jsou zapojováni také rodinní příslušníci a pečující osoby. Ve studiích efektu hiporehabilitace byl pozorován pozitivní efekt hiporehabilitace kromě motorických funkcí také na pozornost, hyperaktivitu, rozvoji slovní zásoby, sociální interakci a komunikaci, facilitaci zrakového kontaktu a zlepšení jazykových schopností. Při vhodné volbě cíle a metod intervence může hiporehabilitace podpořit zlepšení stavu klientů v rozsahu jejich funkčního potenciálu a zvýšit tak kvalitu jejich života.

Abstract

Equine-facilitated intervention encompasses activities and therapies in areas where the horse and the person with health or social disadvantages or special needs meet. The intervention may focus

¹ Mgr. Viola Jónová, Horticon, z. s., Velká Rovná 20, Pacov 395 01, Česká republika. E-mail: jonova@horticon.cz.

² MUDr. Markéta Janatová, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy, Kateřinská 1660/32, 121 08 Praha 2, Česká republika.

³ Mgr. Lucie Hovorková, Horticon, z. s., Velká Rovná 20, 395 01 Pacov, Česká republika.

⁴ RNDr. Xenia Svobodová, MBA, CSc., Kamenitý vrch, z. s., V Potocích ev. č 318, 252 10 Černolice, Česká republika.

on motor, psychological, social or educational areas, depending on the individual client's equine-facilitated intervention goals. By combining Speech Therapy and equine-facilitated intervention, a comprehensive intervention is provided for the client with impaired communication skills, by utilising horses, ponies and related activities. The equine-facilitated intervention can be individual or group, and some equine-facilitated intervention programmes also involve family members and caregivers. In studies of the effect of equine-facilitated intervention on children with neurodevelopmental disorders, positive effects of equine-facilitated intervention have been observed on attention, hyperactivity, vocabulary development, social interaction, communication, facilitation of eye contact and improved language skills, in addition to motor function. With the appropriate choice of intervention goals and methods, equine-facilitated intervention can promote improvement in clients' condition to the extent of their functional potential and thus enhance quality of their life.

Klíčová slova

hiporehabilitace, logopedie, neurovývojové poruchy

Keywords

Equine-facilitated intervention, Speech Therapy, neurodevelopmental disorders

Úvod do problematiky

Hiporehabilitace zastřešuje aktivity a terapie v oblastech, kde se setkává kůň a člověk se zdravotním či sociálním znevýhodněním nebo se specifickými potřebami (ČHS, 2021).

Při výběru hiporehabilitačního střediska není důležitá jen cena a vzdálenost od místa bydliště, ale také kvalita a zaměření intervence. Například u klientů s převahou motorického deficitu je vhodná přítomnost zkušeného fyzioterapeuta, zatímco pro klienty s převažující poruchou kognitivních funkcí je benefitem komplexní intervence vedená speciálním pedagogem. Předpokladem kvalitní hiporehabilitace je také zkušený personál s odpovídající kvalifikací a dobře připravení koně s vhodným temperamentem a mechanikou pohybu, kteří mají splněné Specializační zkoušky pro koně a pony zařazené do hiporehabilitace u České hiporehabilitační společnosti (ČHS, 2021).

Před zařazením klienta do programu hiporehabilitace je nezbytné zvážit absolutní

a relativní kontraindikace, mezi které patří akutní infekční nebo horečnatá onemocnění, dekompenzovaná alergie na zvířecí alergeny, nezhojené rány v oblasti kontaktních ploch s koněm, luxace kyčelních kloubů, výrazná skolióza, nestabilita v oblasti atlantookcipitálního skloubení i nepřekonatelný strach z koně. Vzhledem k určitému riziku při práci se zvířaty je nutné dbát na zvýšená bezpečnostní opatření také při poruchách krevní srážlivosti a zvýšené lomivosti kostí (Miškovská et al., 2020). U nespolupracujících klientů je vhodné nejprve postupně a v klidu zmírnit případný strach z koní, navázat komunikaci a motivovat je k bezproblémové spolupráci.

Obory hiporehabilitace

V České republice je hiporehabilitace dělena do čtyř základních oborů. Ovlivnění klienta impulzy tvořenými koňským hřbetem při jízdě na koni je jen jednou ze složek komplexního působení koně při hiporehabilitaci. Intervence může být zaměřena také na oblast psychickou, sociální nebo vzdělávací v závislosti na cíli intervence.

Hipoterapie ve fyzioterapii a ergoterapii (HTFE) je zaměřena především na zlepšení motorických funkcí. S ohledem na terapeutický cíl je volen vhodný typ koně, využití kompenzační a polohovací pomůcky, trasa a délka jízdy, která trvá obvykle 5–20 minut (ČHS, 2021). Také poloha klienta musí být vždy zvolena s ohledem na jeho aktuální stav a fázi psychomotorického vývoje.

Hiporehabilitace v psychologii a psychiatrii (HTP) využívá komplexní interakci koně a klienta, relaxaci i intervenční práci, kdy je kůň využíván jako motivátor, vztahový objekt, prostředek relaxace a zrcadlo chování klienta (ČHS, 2021). Zde dochází při práci s koněm ke zvědomění a nácvičení sociálních kompetencí díky zpětné vazbě a sebereflexi.

Hiporehabilitace v pedagogické a sociální praxi (HPSP) využívá kontakt a interakci s koněm i prostředí určené pro chov koní k motivaci, aktivizaci, výchově a vzdělávání osob se zdravotním znevýhodněním nebo osob v nepříznivé sociální situaci (ČHS, 2021). Cíl intervence je vždy stanoven dle individuálních potřeb klienta. Může tedy jít například o podporu psychomotorického vývoje, rozvoje řeči a komunikace nebo zlepšení sociální interakce.

V rámci parajezdecktví se osoby se zdravotním či sociálním znevýhodněním nebo se specifickými potřebami za použití speciálních pomůcek či změněné techniky jízdy

učí sportovní disciplíny v oblasti drezury, parkuru, voltáže, vozatajství nebo westernových disciplín (ČHS, 2021).

Účinky hiporehabilitace ve vztahu k logopedii

Hrubá a jemná motorika

Hiporehabilitace působí nejen na pohybovou soustavu, ale především na její řídicí systém od nejnižší spinální úrovně (reflexní vlivy) až po úroveň kortikální a psychickou (Kulichová, 1995). Pomocí impulzů tvořených koňským hřbetem jsou na pacienta přenášeny žádoucí rotace, výchyly a klopení, čímž dochází k aktivaci rovnovážných reakcí, postury, motorického plánování pohybu a dynamizaci sedu nebo jiných poloh pacienta (Miškovská et al., 2020).

Artikulační obratnost jazyka je závislá na úrovni obratnosti vedoucí ruky. Úroveň rozvoje řeči obvykle koreluje se stupněm rozvoje jemné motoriky. Řeč a pohyby vedoucí ruky jsou řízeny stejnou hemisférou, proto je nutná podpora obratnosti obou rukou. Jemná motorika rukou je přirozeně procvičována při péči o koně, manipulaci s pomůckami a v pozdějších fázích hiporehabilitačního procesu také při jezdeckých aktivitách.

Postura

Pokud je páteř napřímená a je zajištěn správný postoj nebo sed, jsou pánevní dno, bránice a dno dutiny ústní ve správné poloze vůči sobě, a dochází tak k přirozenému dýchání, jelikož se hrudník přirozeně otvírá ve správné poloze. Artikulace je tímto postavením maximálně usnadněna (Pavlů, 2003). Při jízdě na koni je sed korigován odborníkem. Pokud je to v klientových možnostech, je na něj kladen nárok, aby svůj sed vnímal a dokázal rozlišit, kdy je správný a kdy nikoliv. Celá jízda a všechny aktivity na hřbetu koně díky tomu probíhají ve správném postavení těla s napřímenou páteří a elongací šíje.

Taktilní a proprioceptivní vjemy

Proprioceptivní percepce je podstatná pro vnímání pohybů vznikajících při artikulaci. Je to základ pro polohocit a zprostředkování činnosti introreceptorů z kloubů, šlach a svalů. Zajišťuje schopnost koordinovat tělo v prostoru (Orel, Facová, 2010). Při rozvoji hmatu dochází k procvičování vyjadřovacích schopností, paměti a přemýšlení. Hmatové vnímání se prolíná s rozvojem jemné motoriky. Rozvoj taktilní percepce konkretizuje slovník. U dětí

s narušeným vývojem řeči (SLI, vývojová dysfázie) dochází skrze taktilní vnímání k rozvoji celé osobnosti. V průběhu hiporehabilitace klient přirozeně dostává různorodé taktilní a proprioceptivní vjemy při jízdě i při péči o koně.

Zrak

Až 75–90 % informací z prostředí je přijímáno zrakem (Orel, Facová, 2010). Zrakové podněty podněcují žvatláni a vokalizaci. Dochází také k odezírání pohybů mluvidel. Zrak se na vývoji řeči podílí přibližně z 30 %. Více než třetina mozkové kůry je zaplněna neurony zrakového systému (Rüegg, 2020). Prostorové statku nebo prostoru, kde se hiporehabilitace odehrává, je plné vizuálních podnětů. Některé se opakují, jiné se vyskytují náhodně. Kontakt s koněm poskytuje vyšší motivaci pro koncentraci na zadaný úkol i v prostředí s rušivými vlivy a zrak je při hiporehabilitaci přirozeně procvičován, například při cíleném pozorování a komunikaci o vjemech z okolního prostředí v průběhu jízdy.

Sluch

Sluchová percepce zaručuje zpětnou vazbu při komunikaci. Díky ní je možná stálá autokontrola síly, zřetelnosti a výšky mluvy. V případě narušení sluchové percepce může v různé míře docházet k narušení komunikace, stejně tak k omezení dorozumívání s okolím. Zvuk řeči je neuspokojivý, vyskytují se agramatismy a slovní zásoba je malá.

Koně můžeme využít při práci na oslabené sluchové percepci (sluchové rozlišování délky, měkkosti/tvrdomosti hlásek, sluchová analýza a syntéza, určování 1. hlásky, rýmování atp.) včetně rozvoje slovní zásoby. K podpoře diferenciaci měkkých a tvrdých hlásek (ti, ty, de, dě, no, ňo atd.) je možné využít měkké a tvrdé části koňského těla. Dlouhé hladící nebo čistící pohyby naznačují dlouhou hlásku (á, s, é...), krátké tahy holou rukou nebo rukou s hřebíčkem či kartáčem demonstrují krátké hlásky (c, u, o, b...).

Rytmus

Na rytmus můžeme nahlížet jako na pojítko mezi řečí a motorikou. Rytmus má na člověka aktivizační, relaxační a harmonizační účinky (Šimanovský, 2007). Rytmus má vliv na zlepšení pohybového vyjádření díky dodání struktury pohybu. Dochází k propojení rytmu a vyjadřování. Nejvíce si napodobování rytmu můžeme

všimnout u dětí ve fázi napodobivého žvatláni.

Na propojení rytmu a řeči staví Lechta metodiku terapie koktavosti (Lechta, 2004). Technika fonograforytmika kombinuje vyjádření plynulosti pohybem ruky nebo psacího náčiní, čímž navozuje plynulost do řízeného, později spontánního projevu klienta.

Trojdimenzionální pohyb koně a jeho rytmus chůze se přenáší na klienta a ten jej skrze plochu svého těla vnímá. Rytmické pohyby přenášené z koně na jezdce, působené diagonálním střídáním nohou a následnou rotací páteře ve vzpřímeném držení, přispívají také k normalizaci svalového tonu (Kulichová et al., 1995).

Rytmus cyklu koňského kroku je odlišný od osobního rytmu, musí tedy dojít ke vzniku nového adaptivního posturálního programu, což vyžaduje aktivní činnost řídicí nervové soustavy (Kulichová et al., 1995).

Působením rytmického pohybu koňského hřbetu dochází také ke stimulaci vestibulárního aparátu a zvýšení bdělosti klienta. Rytmus pohybu koňského hřbetu klient dokáže napodobit a zakomponovat do své řeči. Nejvhodnější variantou jsou automatizované řady (dny v týdnu, měsíce, vyjmenovaná slova), básničky nebo písničky.

Prostorová orientace

Porucha prostorové orientace je často přítomna v klinickém obrazu vývojové dysfázie a souvislost má také s verbální dyspraxií. Na základě těchto spojitostí je zřejmý vliv prostorové orientace na řeč, nejen mluvenou. Pokud dítě nezvládá rozlišovat a vykonávat pokyny nahore, dole, vlevo, vpravo, vpředu, vzadu (adekvátně věku), hůře dokáže ovládnout svůj jazyk právě při tréninku výslovnosti, při kterém potřebujeme, aby dítě zvládlo např. elevovat jazyk za horní řezáky při hlásce L. Schopnost používat tyto pojmy také souvisí s úrovní slovní zásoby klienta. Při hiporehabilitaci je prostorová orientace přirozeně trénována nejen při jízdě, kdy klient v reálném čase průběžně vyhodnocuje změny pozice koně v prostoru, ale také při péči o koně, hodnocení bezpečné vzdálenosti od koňské zádi a dalších aktivitách.

Chování a psychický stav

Pozitivní vliv může mít i samotný kontakt s koněm, při kterém může docházet k vyplavování oxytocinu a ovlivnění limbického systému (Maresca et al., 2020).

U dětí školního věku s kombinovaným postižením bylo detekováno snížení problémového chování, zklidnění i objektivní snížení hodnoty tepové frekvence při příchodu ke koni, hlazení a čištění koně (Miškovská et al., 2020). U dětí s hyperkinetickým syndromem byl ve studiích efektu hiporehabilitace pozorován pozitivní vliv hiporehabilitace na pozornost, impulzivitu, hyperaktivitu, kvalitu života a exekutivní funkce, u dětí s poruchami autistického spektra bylo detekováno zlepšení jazykových schopností a procesu plánování (Maresca et al., 2020).

Ve studiích zaměřených na hodnocení vlivu hiporehabilitace na mládež s psychickými problémy byl sledován pozitivní efekt na eliminaci autistických symptomů, problémů v chování, zvýšení motivace, zlepšení nálady, snížení podrážděnosti a projevů hyperaktivity, zvýšení počtu užívaných slov, rozšíření slovní zásoby, snížení projevů posttraumatického stresového syndromu, usnadnění adaptace a zlepšení motorických dovedností (Hoagwood et al., 2017). Při hiporehabilitaci bylo také pozorováno zvýšení sebehodnoty a sebevědomí, podpora empatie, autonomie, sebekontroly, sebedůvěry, pocitu bezpečí a zlepšení v oblasti kognitivních funkcí (Maresca et al., 2020). U klientů s demencí došlo při hiporehabilitaci ke snížení neklidu spojeného s úzkostí a ke zlepšení kvality života, u klientů s posttraumatickým stresovým syndromem byl pozorován pokles emocionálního stresu, úzkosti a deprese a snížení množství požívaného alkoholu (Charry-Sánchez et al., 2018).

Hiporehabilitaci je možné využít také k podpoře autokontroly vyjadřování. Pobyt se zvířetem klienta zpřítomňuje a vede ho k pozorování se a koncentraci na přítomný okamžik. Pokud se klient naučí vnímat sám sebe, je pro něj pak jednodušší pozorovat jak své hlasové projevy, tak emoce. Reakce koně na podněty od klienta (například negativní odezva na hlasitý křik) může poskytnout větší motivaci k navození autokontroly, než když je vyžadována od rodiče, pedagoga, logopeda atd.

Využití hiporehabilitace pro rozvoj komunikačních schopností

V hiporehabilitačním středisku Kamenitý vrch je využívána metoda přirozené komunikace s koňmi u různých typů klientů v rámci Hipoterapie v psychologii a psychiatrii i v oblasti skupinové

hiporehabilitace pro rodiny dětí s neurovývojovými poruchami.

V oblasti rozvoje osobnosti je posilována vědomá práce s vůlí, motivací, serialitou, asertivitou, empatií a schopností sebezpřijetí a sebereflexe. V rovněž sociální je nacvičována komunikace, práce s hranicemi i vzájemnost ve skupině.

Při kontaktu s koněm je prováděn nácvik relaxace, klidného dýchání a posílení uvědomění jednotlivých částí těla. Kůň reaguje na aktuální stav člověka a poskytuje mu tak zpětnou vazbu. Dochází k okamžitým přirozeným reakcím koně na vědomé i nevědomé pohyby a psychické nastavení člověka. Zařazení biologické zpětné vazby do rehabilitačního procesu zvyšuje motivaci a zlepšuje aktivní spolupráci (Holubová, Janatová, 2018). Uvolněný postoj a klidná gestikulace se přenáší i v běžném životě z rodičů na dítě, které vnímá toto nastavení díky aktivitě zrcadlových neuronů v mozku aktivovaných pozorováním pohybových vzorců rodiče.

Při čištění koně klienti rozvíjejí nejen jemnou a hrubou motoriku, ale učí se také včas vypozařovat stres nebo negativní reakce koně v případě nepříjemného podnětu. Schopnost včas vypozařovat zvýšenou míru stresu je klíčová také pro prevenci nežádoucího chování dětí s poruchami autistického spektra a v oblasti rehabilitace také pro optimální průběh terapeutické jednotky, jak je zmiňováno například v metodě HANDLE přístup. Důležité je nepřehlížet pokusy o komunikaci a nepohodu, což je obtížné zejména u nonverbálních dětí s omezenou schopností komunikace.

Při plnění jednoduchých úkolů (vodění koně na vodítku přes překážky apod.) se klienti učí autenticitě, přirozené řeči těla, odezírání nonverbálních signálů, empatii a principům efektivního učení s prvky aplikované behaviorální analýzy (obr. 1). K optimální reakci koně dochází v případě, že je dostatečně motivován ke spolupráci a mezi koněm a člověkem probíhá tzv. napojení, stejně jako v některých terapeutických metodách využívaných u dětí s neurovývojovými poruchami (např. Son-Rise program, Floor-Time therapy method). Při využití napojení, motivace a správně načasované odměny dochází k upevnování a posilování žádoucího chování a procesu efektivního učení. Při komunikaci s koněm ze země ovlivňuje klient chování koně svojí posturou a neverbální komunikací.

Obrázek 1: Příklad úkolu, kdy klient díky tzv. napojení a motivaci navedl koně k vystoupení předníma nohama na vyvýšenou paletu pouze svojí řečí těla bez použití vodítka. Zdroj: Kamenitý vrch, z. s.

Při hiporehabilitaci je možné pracovat nejen se samotnými dětmi, ale i s celou rodinou. Vzájemně citlivé interakce mezi pečovateli a malými dětmi začínající v dětství se zdají být pro optimální vývoj rozhodující (Červenková, 2020). Proto je vhodné podpořit vztah a spolupráci rodiny skupinovými aktivitami, které jsou v přítomnosti koní pro děti motivující (obr. 2).

Obrázek 2: Aktivizace a motivace k tréninku rovnováhy, koordinace pohybu, komunikace a sociálních interakcí v průběhu hiporehabilitace. Zdroj: Kamenitý vrch, z. s.

V průběhu rodinných hiporehabilitačních programů pozorujeme v rámci „hands-off“ přístupu spontánní aktivitu dětí, které rozšiřují svoje komunikační schopnosti, ať už hlasem, nebo neverbálně. Dítě je motivováno využívat pro komunikaci s koňmi a okolím takové prostředky, které je schopné zvládnout a dále rozvíjet. Rodiče nebo pečovatelé se učí akceptovat komunikaci svých dětí, což napomáhá porozumění a rozvoji sociálních interakcí.

Hiporehabilitace probíhá obvykle jednou týdně po dobu několika měsíců. Pro podporu psychomotorického vývoje je žádoucí přesah do každodenního života a každodenní mezilidské komunikace. Děti jsou motivovány denně trénovat aktivity, které využijí při kontaktu s koňmi. K navazující domácí terapii jsou využívány pro zvýšení motivace metodické listy a pomůcky

na téma koní i úkoly zaměřené na trénink aktivit běžného denního života.

Logopedie v hiporehabilitaci

Propojením logopedie a Hiporehabilitace v pedagogické a sociální praxi dochází ke komplexnímu působení na klienta s narušenou komunikační schopností za pomoci koní, poníků a souvisejících aktivit (obr. 3). Cíle hiporehabilitace mohou být komplexní, například využití působení koně současně na ovlivnění polykání a tvorbu hlásek na fyzické úrovni, na motivaci k jízdě na koni na úrovni psychické a na kontakt s logopedem na úrovni sociální (Macauley et al., 2021).

Obrázek 3: Verbální aktivity s dětským klientem při hiporehabilitaci (rozhovor, odpovědi na otázky, protiklady, verbální fluence a mnoho dalších možných). Zdroj: Horticon, z. s.

V České republice je využívána metodika „Prvky logopedie v hiporehabilitaci“ vytvořená ve Středisku praktické výuky České hiporehabilitační společnosti Horticon, z. s. Tato metodika má za cíl komplexní pozitivní ovlivnění stavu klienta včetně vývoje řeči a orálněmotorických pohybů na základě několika předpokladů, vycházejících z empirické zkušenosti hiporehabilitačních pracovníků:

- U dítěte dochází ke komplexní stimulaci všech složek od motorických funkcí, učení se pracovním návykům přes trénink paměti a prostorové orientace až po zlepšování výslovnosti a dechových stereotypů (obr. 4).
- Všechny aktivity probíhají na čerstvém vzduchu. Tím je zajištěno kvalitní oxyličování mozku, které je potřebné pro jeho správné fungování.

- ▶ Přirozený a uvolněný sed na koni korigovaný terapeutem vede ke správnému držení těla, což je předpokladem pro správné dýchání. Dochází ke zlepšení koordinace dechu a vyjadřování přes rytmus koně.
- ▶ Dítě sedí na koni a soustředí se na jízdu. Není tak náchylné na rozptýlení. Je pro něj snazší se koncentrovat na daný úkol.
- ▶ Dítě se učí dokončovat aktivity. Kůň není hračka, která může ležet kdekoli v místnosti. Je potřeba se o něj postarat a poděkovat mu. Dítě je vedeno k zodpovědnosti.
- ▶ V průběhu pobytu na statku dochází k rozvoji slovní zásoby – popis věcí, situací na statku v souběhu s koloběhem roku.
- ▶ Při korekci (autokorekci) sedu se klient učí pozorovat své tělo a kontrolovat se, což je potřebné pro hlídání si nastavení mluvidel pro výslovnost a zapojování do vyjadřování v postupném progresu.
- ▶ Rozvoj hrubé motoriky při hiporehabilitaci má vliv na úroveň jemné motoriky a orálně motorických pohybů.
- ▶ Klienti se učí dodržovat domluvená pravidla, hlavně ta bezpečnostní. Přítomnost hranic a pravidel je pro klienty velmi důležitá a potřebná.
- ▶ Klienti jsou zvířaty bezpodmínečně přijímáni. Zároveň dávají koně klientům zpětnou vazbu týkající se jejich emocí a chování, které je korigováno žádoucím směrem, ke zklidnění nebo k aktivizaci.

Obrázek 4: Trénink motorických sekvencí rukou, cvik pro propojení hemisfér a zlepšení koncentrace. Zdroj: Horticon, z. s.

Logopedicko-hiporehabilitační jednotka trvá obvykle hodinu, během níž se s koněm pracuje ze země i z jeho hřbetu. Součástí kontaktu s koněm bývá také čištění koně. Klientovi je poskytována logopedie na míru (obr. 5). Individuální přístup je zajištěn terapeutickým plánem. Ten je sestaven na základě zpráv či jinak získaných údajů o zdravotním stavu klienta a s ohledem na jeho aktuální řečovou úroveň, schopnosti a dovednosti. Spolupráce s logopedem, ke kterému uživatel dochází, je nutná. Podstatným zdrojem informací jsou také rodiče.

Obrázek 5: Aktivita z metodiky Prvky logopedie v HPSP k trénování barev a jemné motoriky s edukačním pásem se speciální pedagožkou. Zdroj: Horticon, z. s.

Při hiporehabilitační jednotce je kladen důraz na vedení k samostatnosti, zodpovědnosti a udržení pozornosti. Aktivity jsou zaměřeny na oslabené stránky řeči (sluchová percepce, vyjadřování, výslovnost, gramatika, čtenářská a matematická pre/gramotnost, posloupnosti jak dějové, tak časové) a na rozvoj ostatních dovedností nutných k úspěšné interakci s okolím (zraková percepce, pozornost, koncentrace, paměť, vnímání času, prostoru a tělesného schématu). Pracuje se i s různými pomůckami speciálně vytvořenými pro tyto terapie, zejména s edukačním pásem (obr. 6). Také samotné prostředí statku je pro klienty komplexně stimulující. Prací na statku a péčí o zvířata se rozvíjí hrubá i jemná motorika. Verbální i neverbální projevy lidí jsou nenucené a také jsou usměrňovány zpětnou vazbou zvířat na jejich chování.

Obrázek 6: Dětská klientka odnáší edukační pás po hiporehabilitaci a učí se tak samostatnosti a zodpovědnosti. Zdroj: Horticon, z. s.

S obměnou členů hiporehabilitačního týmu se mění úroveň týmu zabývajícího se hiporehabilitací v logopedii. V optimálním případě je tým doplněn přímo o logopeda se zaměřením na hiporehabilitaci (státní závěrečná zkouška z logopedie a surdopedie, praxe minimálně 150 hodin ve Středisku praktické výuky nebo ve Středisku doporučené hiporehabilitace České hiporehabilitační společnosti). Druhou alternativou je přítomnost speciálního pedagoga (se státními minimálně z logopedie) nebo logopedického asistenta, který se drží terapeutického plánu. Pokud ani jedna z výše zmíněných osob není přítomna, jedná se o klasickou Hiporehabilitaci v pedagogické a sociální praxi za podmínek stanovených Českou hiporehabilitační společností. To ale nevyklučuje využití vhodných prvků logopedie v průběhu hiporehabilitace.

Hiporehabilitace obvykle probíhá dlouhodobě jednou týdně nebo formou týdenních pobytů, na kterých jsou do programu zařazeny také další terapeutické i volnočasové aktivity pro podporu dětí a jejich rodin.

Následná domácí práce vychází především z instrukcí logopeda, ke kterému dítě dochází. Smyslem zařazení prvků logopedie do hiporehabilitace je využití výhod vlivu koně i zvýšení motivace k domácímu procvičování. K tomu dochází sdílením informací a nápadů hiporehabilitačního týmu a rodiče/doprovodu.

Příklad průběhu hiporehabilitace s prvky logopedie

Hiporehabilitace u pětileté klientky s narušenou komunikační schopností započala na podzim roku 2018. Jednalo se o dyslali, nesprávné tvoření hlásek *č*, *ď*, *ň*, *č*, *š*, *ž*, *r* a *ř*. Klientka docházela na hiporehabilitaci pravidelně od září 2018 do října 2019.

Absolvovala 12 jednotek metody „Prvky logopedie v hiporehabilitaci“. V zimním období, kdy hiporehabilitace neprobíhala, absolvovala navíc 8 logopedických setkání bez přímého zapojení koní.

Cílem hiporehabilitace byla správná výslovnost hlásek *t, d, ň*. Dalším cílem bylo zlepšení pozornosti a komunikace klientky prostřednictvím aktivit s koňmi.

Každá hiporehabilitační jednotka trvala 60 minut. Vzhledem k tomu, že komunikační dovednosti úzce souvisí s jemnou motorikou, s hrubou motorikou a s rozvojem sociálních interakcí, byly při hiporehabilitaci využity různé typy aktivit, které se pro udržení pozornosti klientky v průběhu každé hiporehabilitační jednotky postupně střídaly. Klientka byla prostřednictvím hiporehabilitace motivována i k domácí přípravě, kterou sama vyhledávala.

Pro klientku byl zvolen poník plemene welsh part bred (115 cm kohoutkové výšky), který je mladý, vnímavý a ochotný ke spolupráci. Vzhledem k zájmu klientky o velké koně byl několikrát využit také dvacetiletý klidný valach plemene ukrajinský jezdecký kůň.

Klientka si před příchodem ke koni vždy připravila ohlávku a vodítko patřící koni a v doprovodu instruktora a asistenta si ve většině případů přivedla koně z výběhu. Koně si vedla sama z levé strany a instruktor jistil zvíře z pravé strany. V některých případech byl kůň již připraven u stáji, záleželo na plánu hiporehabilitační jednotky a na dohodě s logopedkou. Klientka si sama přinesla kyblík s čištěním, asistent jí dělal doprovod do sedlovny a zpět. S dopomocí klientka pojmenovávala, jak se jednotlivé nástroje využívají k čištění koně jmenují, k čemu jsou určeny a na co si má u práce s koňmi dát pozor.

Postupně, jak si klientka vše zapamatovala, byla tato fáze při hiporehabilitaci vynechána a přistoupilo se rovnou k hřebelcování koně. Při prvních hiporehabilitacích

byla klientka při čištění nepozorná a hyperaktivní. Postupně se její chování při hiporehabilitaci zklidnilo a zlepšila se její schopnost udržet pozornost.

Čištění a hřebelcování bylo postupně doplněno o čištění kopyt. Ze začátku přidržovala končetinu instruktorka, později si klientka byla schopná přední nohu přidržet sama. Vystřídaly se obě strany, aby docházelo k rozvoji pravolevé orientace.

Během hřebelcování byla zapojována logopedická intervence. Klientka kontaktovala koně i rukou a pro podporu rozlišování měkkých a tvrdých hlásek byl využíván rozdíl měkkých a tvrdých míst na těle koně. Měkkění ve slabikách bylo prováděno v doprovodu s velkými pohyby rukou při hřebelcování a kartáčování. Jemná motorika byla dále trénována během některých jednotek navlékáním korálků nebo gumíček na hřívu koně.

Klientka pomáhala při nastrojování koně. V doprovodu asistenta šla s instruktorem pro madla, tlumicí dečku a podsedlovou dečku. Lehčí součásti výstroje nosila sama a podávala je instruktorovi dle naučeného pořadí. Poté klientka navlékala řemínky madel do přezek s cílem trénovat jemnou motoriku a koordinaci pohybu obou rukou.

Na jízdárně byl vždy kůň veden vodičem koně a klientka byla z levé strany přidržována asistentkou a z pravé strany logopedkou. Při prvním kolečku kolem jízdárny byla ponechávána bez korekce sedu, aby se pokusila samostatně usadit v rovnováze. Poté docházelo ke korekci sedu, aby se uvolnila pánev, srovnala záda do správné polohy a rozvinul se hrudník a byly tak vytvořeny ideální podmínky pro produkci řeči. U klientky bylo zpočátku potřeba zasahovat do polohy na koni častěji, později stačilo ji jen upozornit slovně. Při posledních hiporehabilitačních jednotkách si klientka automaticky správnou polohu nacházela sama. Dále bylo patrné

uvolnění horních končetin a snížení tenze v horní části těla. Klientka postupně získala větší jistotu při jízdě na koni a mohla se zcela věnovat práci s logopedem. Zpočátku se klientka po celou dobu držela madel, později došlo k pouštění jednou a poté i oběma rukama.

Po absolvování několika koleček kolem jízdárny, během kterých probíhala logopedická intervence, klientka procvičovala rovnováhu, hrubou motoriku a koordinaci pohybů velkých svalových skupin při cvičích na koni v zastavení (rozpažení, vzpažení, natažení rukou dopředu i dozadu a dotyk špiček u nohou střídavě jednou a druhou rukou). V průběhu intervence bylo pozorováno postupné zlepšení koordinace pohybu při provádění cviků.

Na závěr hiporehabilitační jednotky probíhalo protažení a relaxace vleže na břiše na krku a poté na zádech koně. Při sesedání se klientka zpravidla vyvěsila v poloze přes koně na břiše, poté se pomalu spustila za asistentem na zem. Na konci hiporehabilitační jednotky vždy klientka odvedla koně zpátky ke stáji, kde ho s dopomocí odstrojila.

Hiporehabilitace byla ukončena po 13 měsících, kdy klientka již úspěšně zvládla zakomponovat správnou výslovnost do svého vyjadřování. Na tomto zlepšení mohla mít podíl dlouhodobá hiporehabilitační intervence.

Shrnutí

Práci s koněm je možné vždy využít komplexně. I při zaměření na řešení konkrétní potřeby klienta hiporehabilitace pozorujeme a využíváme multisenzorickou stimulaci a celostní působení koně na klienta, případně i na jeho rodinu nebo pečovatele. Při vhodné volbě cíle a metod intervence může hiporehabilitace podpořit zlepšení stavu klientů v rozsahu jejich funkčního potenciálu a zvýšit tak jejich kvalitu života.

Literatura

ANGOULES, A. G. et al., 2015. A review of efficacy of hippotherapy for the treatment of musculoskeletal disorders. *Journal of Advances in Medicine and Medical Research* [online]. S. 289-297 [cit. 30. 9. 2021]. Dostupné z: <https://www.journaljammr.com/index.php/JAMMR/article/download/14151/25994>

CHARRY-SÁNCHEZ, J. D., PRADILLA, I., TALERO-GUTIÉRREZ, C., 2018. Animal-assisted therapy in adults: A systematic review. *Complementary therapies in clinical practice* [online]. 32, s. 169-180 [cit. 30. 9. 2021]. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1744388118302214?via%3Dihub>

ČERVENKOVÁ, B., 2020. Raná intervence u předčasně narozených dětí s rizikem rozvoje dětské mozkové obrny. *Listy klinické logopedie* [online]. 4(1), s. 32-36 [cit. 30. 9. 2021]. DOI: 10.36833/lkl.2020.006. Dostupné z: <https://logoped.actavia.cz/contents/lkl/2020/01.pdf>

Česká hiporehabilitační společnost, 2009 [online]. Praha: ČHS [cit. 28. 10. 2021]. Dostupné z: <https://hiporehabilitace-cr.com/>

- HOAGWOOD, K. E. et al. 2017. Animal-assisted therapies for youth with or at risk for mental health problems: A systematic review. *Applied developmental science* [online]. 21(1), s. 1-13 [cit. 30. 9. 2021]. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5546745/>
- HOLUBOVÁ, A. et al., 2018. Využití digitálních technologií v terapii pacientů po cévní mozkové příhodě. *Listy klinické logopedie* [online]. 2(2), 32-36 [cit. 30. 9. 2021]. Dostupné z: <https://casopis.aklcr.cz/contents/lkl/2018/02.pdf>
- KULICHOVÁ, J. et al., 1995. *Hiporehabilitace*. Praha: Nadace OF.
- LECHTA, V., 2008. *Symptomatické poruchy řeči u dětí* Vyd. 2., Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-433-5.
- MACAULEY, B. 2021. Speech Therapy with Hippotherapy. In: *Book of Abstracts –European Conference in Equine Facilitated Therapy*. Praha: Czech Equine Facilitated Therapy Association (CEFTA), 2021, s. 78. ISBN 978-80-213-3103-7.
- MARESCA, G. et al., 2020. Hippotherapy in neurodevelopmental disorders: a narrative review focusing on cognitive and behavioral outcomes. *Applied Neuropsychology: Child* [online]. s. 1-8 [cit. 30. 9. 2021]. Dostupné z: <https://europepmc.org/article/med/33949903>
- MIŠKOVSKÁ, K. et al., 2020. A case study of the application of hippotherapy in school-age children with multiple disabilities. *Zdravotníctvo a sociálna práca* [online]. 4, s. 174-178 [cit. 30. 9. 2021]. Dostupné z: https://www.zdravotnictvoasocialnapraca.sk/wp-content/uploads/ZaSP_Cislo_4_2020_SK-CZ_EN.pdf
- OREL, M., PACOVÁ, V., 2010. *Člověk, jeho smysly a svět*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2946-6.
- PAVLŮ, D., 2003. *Speciální fyzioterapeutické koncepty a metody I.: koncepty a metody spočívající převážně na neurofyziologické bázi*. 2., opr. vyd., Brno: CERM. ISBN 80-7204-312-9.
- RUEG, J. C., 2020. *Mozek, duše a tělo: neurobiologie psychosomatiky a psychoterapie*, Praha: Portál. 978-80-262-1581-3.
- ŠIMANOVSKÝ, Z., 2007. *Hry s hudbou a techniky muzikoterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi*, Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-339-0.
-